

ali i pojava novih aktera na političkoj pozornici.

Čitanjem studije iz perspektive njezine teorijske osnove, u okvirima »tekuće modernosti« i »društva rizika«, očitima postaju promjene brojnih važnih institucija, procesa i uloga u Sloveniji. Promjene procesa prijelaza u svijet odraslih najočitije su u produljenju toga kompleksnog procesa zbog čega se smatra da bi za još cjelovitije ispitivanje životnih putanja mladih trebalo povisiti gornju dobnu granicu istraživanja prema tridesetim godinama. Poneka ograničenja u dometu te inače temeljite studije ne upućuju na previde autora, nego ponajprije na potrebu kombiniranja kvantitativnih i kvalitativnih metoda istraživanja kad se hvata u koštac s područjem kakvo je sociologija mladih. Naposljetku, skupa se s autorima može zapitati što će se u bliskoj budućnosti događati s procjepima između želja i očekivanja individualistički orijentiranih i sve obrazovanijih mladih te njihovih neizvjesnih karijernih šansi koje su obilježene novim zaprekama i sve većom nesigurnošću kojima se pak zasad ne nazire kraj. Slična, prilično zabrinjavajuća pitanja, u usporedivom, iako ponešto drukčijem, socioekonomskom kontekstu, nameću se i kad se razmišlja o mladima u Hrvatskoj.

Augustin Derado

*Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Centar Split*

11. konferencija ISORECEA-e »Religious Diversification Worldwide and in Central and Eastern Europe«

Kaunas, Litva, 24–27. travnja 2014.

Jedanaesta konferencija ISORECEA-e (International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association) pod naslovom *Religijska diverzifikacija u svijetu i Srednjoj i Istočnoj Europi* održana od 24. do 27. travnja 2014. na Sveučilištu Vitolda Velikoga u Kaunasu, privukla je više od 90 sudionika iz više od 20 zemalja, s osamdesetak priopćenja prezentiranih u 18 paralelnih tematskih skupina te tri plenarna predavanja.

U fokusu je ISORECEA-e, osnovane 1995. godine, razvoj socioloških istraživanja i razmjena znanstvenih informacija o temama koje se tiču religije i crkve u Srednjoj i Istočnoj Europi, no i šire, poglavito u okviru istraživanja unutar sociologije religije, ali i etnologije, povijesti, prava i drugih dodirnih disciplina. Naime, nakon pada Berlinskog zida, prema riječima Eileen Barker, počasne predsjednice ISORECEA-e, pojavio se interes za utvrđivanjem što pojedinci i institucije (uključujući tradicionalne crkve i novije religijske pokrete) misle o novoj religijskoj slobodi, kako je doživljavaju. Među isprva malim brojem znanstvenika zainteresiranih za tu vrstu istraživanja isticali su se Miklós Tomka, ugledni mađarski sociolog, i mlada sociologinja Irena

Borowik s Jagellonskog sveučilišta u Krakovu. Uvjereni u bogat potencijal znanja kojem valja ući u trag i potaknuti ga, odlučeno je da se osnuje društvo koje će redovito održavati skupove u zemljama tih dviju regija. Na prvim konferencijama sudjelovao je nevelik broj znanstvenika, no postupno je interes rastao, kao i kvaliteta prezentiranih radova koji su se bavili istraživanjima brzo mijenjajuće religijske scene u tom dijelu Europe. Tijekom 20 godina djelovanja ISORECEA-e konferencije su održane u Češkoj, Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj, Rumunjskoj i Ukrajini, po pravilu svake dvije godine, značajno pridonoseći i promociji mladih znanstvenika iz tih zemalja.

Jedanaestu konferenciju ISORECEA-e odlikovala je velika raznolikost tema i sudionika, a upravo zbog velikog broja paralelnih sesija nije bilo moguće prisustvovati brojnim izlaganjima.

Kako je u uvodu bila naglasila Milda Ališauskienė, predsjednica organizacijskog odbora konferencije i pročelnica Odsjeka za sociologiju Sveučilišta Vitolda Velikoga, konferencija je održana u vrijeme kad Istočna Europa i područje bivšega Sovjetskog Saveza predstavljaju jedno od žarišta globalnog interesa. Tako se veći broj izlaganja odnosio na prostor Ukrajine i Rusije te prostor baltičkih zemalja. Štoviše, treću plenarnu sjednicu na kraju konferencije organizatori su u cijelosti posvetili raspravi o pitanjima religije u Litvi, Estoniji i Latviji.

Većina sudionika bili su sociolozi, sociolozi religije, što je premoćno

odredilo sociološki pristup kako tematski tako i metodološki. Izlaganja su se doticala različitih pitanja odnosa država – religija, institucionalnih dimenzija religijskih tradicija, religijske raznolikosti te sociopolitičkih dimenzija religijske diverzifikacije unutar Srednje i Istočne Europe, ali i drugdje. Neka su izlaganja bila pretežito deskriptivna, dok su druga predstavljala značajan teorijski i empirijski doprinos u istraživanju religije.

Iz prethodno spomenutih razloga (velikog broja priopćenja prezentiranih u nizu paralelnih sesija), iako se u prikazu navode naslovi svih dvanaest tematskih blokova (šest blokova sastojalo se od po dviju zasebnih sesija), neizbježno je bilo »birati« koje će se teme ili temu istaknuti, na štetu brojnih drugih.

Konferencija je započela plenarnim predavanjima Irene Borowik i Eileen Barker. Borowik se je usredotočila na identificiranje osnovnih transformacijskih procesa religijskog polja u zemljama Srednje i Istočne Europe u posljednjih dvadesetak godina (»Religious Field in CEE – inside and outside Differentiation, with Some References to Crimea«), upućujući na promjene unutar religijskih sustava zamijećenih u politikama dominantnih crkvi, u manifestacijama religioznosti, dok se vanjska diferencijacija, prema njoj, prije svega odnosi na novo uspostavljanje granica između religije i politike. Osobito se osvrnula na istraživanja na Krimu, gdje su se tijekom posljednjih dvaju desetljeća dogodile velike promjene u etničkoj i religijskoj strukturi, što je

rezultiralo značajnom diverzifikacijom religije na Poluotoku.

Eileen Barker u svojem je izlaganju »Diversification amongst New Religious Movements« upozorila na tendenciju uopćavanja novih religijskih pokreta među istraživačima. Oni se, kako je naglasila, međusobno umnogome razlikuju, ovisno o tradicijama, ideologijama i kulturama iz kojih dolaze, vjerovanjima i praksama te organizacijskim strukturama. Ipak, novi religijski pokreti dijele i neka zajednička obilježja, osobito kod prve generacije; po pravilu privlače netipični sloj šire populacije, ističu se po karizmatičkim vođama, podcrtavaju granicu između »nas« i »njih«, a lokalna ih većinska zajednica često marginalizira. No, već se druga i sljedeće generacije uglavnom prilagođavaju širem društvu brže i radikalnije od nekih etabliranijih religijskih skupina.

Prvi tematski blok »Religious Diversification and Human Rights« (I/II) započeo je predavanjem J. D. Van der Vyvera »Religious Diversification Separation, Unification, Differentiation« o pitanju ustavne zaštite religijske diverzifikacije na primjeru Južne Afrike, zemlje velike etničke i religijske raznolikosti, dok je J. T. Richardson u »'Brainwashing' around the World and Social Control of Minority Faiths« govorio o povijesnim počecima pseudoznanstvenog termina »ispiranje mozga« i njegove danas gotovo uobičajene uporabe u brojnim društvima, osobito kad su u pitanju novi religijski pokreti. U društvima dijelu bloka, K. Zielińska (»The

Polish Political Discourse on Religion and Democracy«) bavila se ulogom religije u javnoj sferi, granicama između religije i politike, a na primjeru stavova političkih aktera u Poljskoj dotaknula je i pitanje sekularizma kao i postsekularističke vizije koja dopušta aktivno učesće religije u javnosti. A. Szumigalska u »Ritual Slaughter Issue in Poland – Religious, Political and Economic Aspects« problematizirala je pak pitanje obrednog klanja stoke kod židovskih i/ili islamskih manjinskih zajednica u zapadnoj Europi, pitanje ravnoteže između principa religijske slobode i zaštite životinja. U slučaju Poljske, značajnom se pokazala politizacija »židovskog problema« u poljskom društvu (u svjetlu antižidovskih incidenata), ali i pragmatičan stav državne politike spram ekonomskog aspekta tog pitanja. U prilogu D. Marinović Jerolimov, A. Marinović i B. Ančića »Is There Emergence of Anti-cult Movement in Croatia?« predstavljeno je istraživanje u toku vezano za aktivnosti nevladinih udruga u Hrvatskoj (Anđeli čuvari i Centar za informiranje o sektama i kultovima – CISK) koje u svojim programima ističu borbu protiv kultova i sekti. Jer, unatoč činjenici da se većina građana izjašnjava katolicima (87%), u zemlji postoje brojne druge religijske zajednice i duhovni pokreti.

Tematski blok »Miklós Tomka Memorial Section« u cijelosti je bio posvećen Miklósu Tomki, suosnivaču i dugogodišnjem predsjedniku ISORE-CEA-e, jednom od rijetkih sociologa koji je započeo sustavno istraživati re-

ligijsku situaciju u zemljama Srednje i Istočne Europe, osobito u Mađarskoj, mnogo prije devedesetih godina. Kroz četiri teme, govorilo se o konceptu sekularizacije kod Miklósa Tomke, ulozu crkve u modernim društvima, jednoj od središnjih preokupacija njegovoga znanstvenog rada (M. Földvári, »The Role of Church in the Life-work of Miklós Tomka«), te odnosu religijske i političke situacije u Mađarskoj u posttranzicijskom razdoblju.

Među izlaganjima unutar tematskoga bloka »Religiosity or Spirituality – Within or Outside Religious Institutions« (I/II) koja su se ticala religije i duhovnosti u Rusiji, valja istaknuti ono E. Stepanove »Spirituality and National Identity: The Case of Russia«, o tome kako *duhovnost* u Rusiji nerijetko poprima vid »kulturnog fundamentalizma« što podupire vjerovanje da je rusko pravoslavlje jedini istinski temelj i čuvar tradicionalnih nacionalnih vrijednosti. Činjenica jest, međutim, da uvjerenost u nacionalnu duhovno-religijsku *jednost* predstavlja tek jednu od varijanti među drugim tradicionalnim, netradicionalnim, religijskim kao i nereligijskim ili ateističkim alternativama, o čemu su detaljnije govorile K. Kolkunova i T. Malevič u »To Be Spiritual in Russia: Difficulties and Controversies«. I. Pekko u izlaganju »Religious Diversification – Churches between Secularity and New Spirituality: The Estonian Case« prikazao je situaciju visokosekulariziranoga estonskog društva, istodobno vrlo otvorenog prema različitim oblicima alternativne duhovnosti.

Unutar tematskoga bloka »Religion and Religiosity in Ukraine: Institutions, Ideology and Values«, između ostaloga, K. Gackova i M. Gackov su pod naslovom »Religious Beliefs and Political attitudes: Evidence from Ukraine and Russia« analizirali jesu li religiozne osobe u tim zemljama sklonije autoritarnim političkim stavovima i vrijednostima ili mogu potaknuti demokratizaciju svojih društava, dok su O. Popova i E. Selezniova u svome izlaganju »Paying for One's Sins: Income Redistribution through the Lens of Religiosity« usporedile religijske stavove pripadnika različitih socioekonomskih slojeva u Rusiji i Ukrajini spram državnih intervencija u gospodarstvu, posebno u vidu redistributivnih politika, ali i individualnog odnosa u pogledu potraživanja državne potpore.

Četirima zasebnim temama tematskoga bloka »Religious Diversity in Lithuania: Theoretical, Empirical and Visual Aspects«, prezentirani su preliminarni rezultati projekta »Awareness of Religious Diversity in Lithuania: Alternative Forms of Religiosity« započeto 2013., s ciljem upoznavanja i razvijanja tolerancije naspram alternativnih religijskih skupina i duhovnih pokreta u Litvi, poput *New Agea*, hinduističkih i budističkih zajednica, te nekih oblika neošamanizma povezanih s tradicijama iz Sibira i Južne Amerike.

Zasnovano na kvalitativnom istraživanju između 2011. i 2012. izlaganje J. Kuznecovienė »Contested Boundaries: 'Cultural Religion' and Spirituality in Lithuania« unutar tematskoga bloka

»Diversification of Christianity« »razotkriva« da biti katolik u Litvi postaje prije znakom etničnosti odnosno simbolom kulturne pripadnosti negoli religijske identifikacije, što upućuje na takozvanu »kulturnu religiju«. Stoga, katolicizam nije sveobuhvatan koncept nego samo jedan od označitelja religijskog identiteta te sadržava duhovne prakse koje s katolicizmom nisu izravno povezane.

U tematskome bloku »Religious Diversification and Social Participation« (I/II) J. R. Lewis i S. Currie, uspoređujući podatke popisa stanovništva, osobito onih o religijskoj pripadnosti u Australiji i Novom Zelandu, istražuju pod naslovom »The Religions – and Irreligions – of the Educated Class: What Census Data Tells Us About Secularization, Religion and Educational Level« povezanost između obrazovne razine i pripadnosti novim religijskim pokretima odnosno razine obrazovanja i samoidentifikacije kao nevjernika (agnostika, ateista, humanista). Pokazuje se, da su pripadnici novih religijskih pokreta i nevjernici znatno obrazovaniji od onih koji se identificiraju kao pripadnici tradicionalnih religija. Čini se tako da je obrazovanje u uskom suodnosu sa sekularizacijom te s otvorenošću iskustvima s netradicionalnom religioznošću. M. Voicu pak u svome izlaganju »Religious diversity and social values«, koristeći se podacima Svjetskog ispitivanja vrijednosti (World Values Survey) i Europskog istraživanja vrijednosti (European Values Study), propituje razliku učinka religijske raznolikosti

na pojedine vrijednosne stavove (npr. podupiranje ravnopravnosti spolova i političke participacije) u odnosu na učinke etničke i jezične raznolikosti. Rezultati govore da se specifična narav religijskih vjerovanja kao i proces sekularizacije bitno drukčije odražavaju na vrijednosne sustave od etničkih i/ili jezičnih. Pod naslovom »Religious-Secular Interaction in Welfare in Croatia and Finland« V. Kallunki i S. Zrinščak predstavili su rezultate istraživanja razine lokalne interakcije sekularnih i religijskih organizacija u području socijalne skrbi u Hrvatskoj i Finskoj. Podatci su uključivali intervjuje unutar sekularnoga javnog sektora i socijalnog rada Crkvi, prikupljeni su tijekom 2013. u po trima finskim i hrvatskim regijama, a upozoravaju na višestrukost interakcija religijskih i sekularnih institucija.

»Diversification of Religious Conversion and Practices« tematski je blok unutar kojega su, između ostaloga, bili izloženi rezultati dvaju istraživanja o razlozima prelaska na netradicionalne religije u Ukrajini, u pretežno kršćanskom okruženju. Prvo O. Bogdanova »Beyond Christianity: Choosing a Non-Traditional Faith in Ukraine« govori o značajnom porastu novih religijskih zajednica, od povratka kršćanstvu do pridruživanja novim duhovnim pokretima, od lokalnog neopaganizma preko krišnaizma do kozmopolitiske Baha'i religije. Drugo je bilo J. Dudko pod naslovom »Scripts of Religious Conversion to Bahai's: Case Study of Kyiv Community« o načinima religijskog obraćenja na primjeru Baha'i religije

i relevantnosti suvremenih teorija konverzije.

U tematskome bloku »Religious Diversification and Media« izlaganje R. Warrena »Something for Everyone: Thought for the Day and the Enduring Mandate of Religious Broadcasting in a Diverse Society« govorilo je o raspravi oko kratke dnevne religijske misli koja se redovito pojavljuje unutar programa aktualnih vijesti na radijskome programu BBC-a u Engleskoj, Škotskoj i Sjevernoj Irskoj i koja se – kako je britansko društvo postajalo etnički i religijski sve više pluralističko – već dulje vremena nalazi na meti oštrih kritika. Rasprave između zakonodavaca i uprave BBC-a upućuju na intenciju da se korisni religijski diskursi (»misao za dan«) nastave emitirati kao javna vrijednost, ne više u okviru promoviranja nekoga nacionalnog konsenzusa već umnogome, pa i religijski, raznolikog društva.

B. Halsouet predstavila je dio istraživanja unutar izlaganja »How a Hindu Minority Negotiates the Place of its Religion Among a French-speaking Christian Majority, in Small Cities in Québec, Canada?« unutar tematskoga bloka »Religious Minorities and Majorities« (I/II). Govorila je o vladinim strategijama integracije nepalsko-butanskih izbjeglica u Québecu od 2008. te o ulozi koju ta skupina pripisuje hinduizmu u kontekstu svojega izbjegličkog statusa u Saint-Jérômeu. Za većinu, osobito starijih pripadnika, hinduizam postaje osnovnim uporištem te izaziva poriv kako da tradiciju prenesu mladoj generaciji, tako i da pokažu kršćanskoj

većini jedinstvenost svoje kulture. U sljedećem, svome izlaganju »Religious Minorities and the Majority Community – A Case of India« istaknula sam s jedne strane indijsku davnašnju otvorenost spram religijske raznolikosti, ugrađenu u pluralističku »narav« hinduističke teologije, i njezino jedinstveno poimanje sekularizma, a s druge ukazala na pojavu ideologije »hindutva« na političkoj sceni, koja promovira ideju: jedna nacija, jedna kultura/religija (inspiraciju crpi iz europskog koncepta nacionalne države), ugrožavajući time ravnotežu odnosa između religijskih manjina i hinduističke većine. A. Adogame je istraživanje crkve koju je u Ukrajini osnovao Sunday Adelaja, podrijetlom iz Nigerije (Embassy of the Blessed Kingdom of God for All Nations – EBKGN) izložio pod naslovom »Go to the Land that I will show you! African Religiosity and the Sacralizing of Immigrant Narratives in the former Soviet Bloc«. Riječ je o manjinskoj religijskoj zajednici s većinskim neafričkim članstvom koju vodi afrički imigrant, koja privlači lokalnu populaciju i postupno »ulazi« u novi geokulturni kontekst. Izlaganje »Living as a 'Minority': a Case of Buddhists in Contemporary Latvia« M. Laudere odnosi se na istraživanje obraćenika na budizam u Latviji koje je usredotočeno na njihovu samopercepciju kao religijske manjine i ulogu budizma u svakodnevnici. Temeljeći se na prikupljenim podacima tijekom terenskog rada, istraživanje propituje kako su pojedini vrijednosni stavovi, ponašanje i prakse u budizmu utjecali na živote onih koji

su budizam prihvatili kao svoj religijski identitet, uz činjenicu da broj budista u Latviji kontinuirano raste.

Tematski blok »Diversification in a Post-Soviet Region: Contemporary Socioreligious Movements of Russian Origin« (I/II) okupio je raspravu o suvremenoj sceni religijske diversifikacije u Rusiji, o alternativnim pokretima duhovnosti ruskoga podrijetla, o njihovom formiranju, širenju i manifestaciji u kontekstu društvenih promjena, kao i o alternativnim oblicima pravoslavlja, takozvane Obnovljene, odnosno Neovisne pravoslavne crkve. Izlaganje R. Pranskevičiūtė »The Anastasia Movement and its Transformations in Russia and Beyond«, na temelju istraživanja provedenog između 2004. i 2014, metodama intervjua i promatranja u Rusiji, Ukrajini, u Baltičkoj regiji i Švedskoj, govorilo je o pokretu koji se poziva na zakone prirode i ideju nenasilja. J. Andrejeva je pod naslovom »Spirituality, New Economic Practices and Positive Thinking in Russian New Religious Movement ‘Anastasia’« govorila o ekonomskim i političkim svjetonazorima novoga religijskog pokreta. L. Zola je u izlaganju »Invisibility or marginality? Assessing Religious Diversification among Women Shamans in Eastern Siberia« predstavila dio svojega terenskog istraživanja o obnovi šamanizma, započetog 2009. u Jakutiji, posebice među ženama.

»Diversification of Church and State Relations« (I/II) tematski je blok u kojem je M. Smrke na temu »The Decapitation of Slovenia’s Roman Catho-

lic Church: Soci(ologic)al Factors and Consequences«, govorio o društvenim čimbenicima u pozadini financijskih aktivnosti Katoličke crkve u Sloveniji koje su rezultirale prisilnom ostavkom četiriju nadbiskupa u roku od tri godine te o tome kako su se ti *dogadaji* odrazili na religijsko vjerovanje, na odnose unutar katoličke zajednice, na sekularne političke odnose Katoličke crkve, ali i na prilike na »religijskom tržištu«. Potom je S. Wattier u okviru svoga izlaganja »Religious Diversification and Church and State Relations in Belgium« govorila o procesu transformacije belgijskog društva, od režima dominacije Katoličke crkve do društva koje obilježava religijska raznolikost, pluralizam i multikulturalizam, ilustrirajući to kroz sustav financiranja religijskih kao i nekonzfesionalnih organizacija, utemeljen u belgijskom Ustavu. A. Máté-Tóth i G. D. Nagy upozorili pod naslovom »A Second Wave of Transition in Religion and Politics in Central and Eastern Europe« da se nakon prvoga tranzicijskog vala između 1989. i 1991. povlačenje religije i religioznosti činilo mogućim, ali da su kasnije godine pokazale da je riječ o obratnom procesu, tj. o porastu religioznosti i djelovanja vezanih uz religiju, pri čemu je civilno društvo postalo snažnim repozitorijem drugoga tranzicijskog vala, uvodeći drukčije shvaćanje religioznosti, na što upućuju i empirijska istraživanja, dijelom bazirana na Europskom istraživanju vrijednosti (European Values Study).

Iako na aktualnoj političkoj i ekonomskoj karti Europe Latvija, Litva i

Estonija čine jedinstvenu regiju zvanu baltičke države, te tri zemlje imaju vidno različite religijske i kulturne povijesti, kako u religijskom sastavu tako i u legislativnim praksama rekao je u svome završnom plenarnom izlaganju »Religion, State and Society in the Baltic States« R. Ringvee iz Estonije. Govorio je o trendovima kad je riječ o interakciji religije, države i društva posljednjih dvadeset i više godina unutar dominantno katoličke Litve, religijski mješovite Latvije i pretežno sekularne, protestantske Estonije propitujući mogućnosti postojanja nekih zajedničkih trendova.

Na kraju konferencije održana je izborna skupština i tom je prilikom za novu predsjednicu ISORECEA-e izabrana Dinka Marinović Jerolimov, zamijenivši dotadašnjeg predsjednika Sinišu Zrinščaka.

Valja istaknuti dobru organizaciju konferencije. Odsjek za sociologiju Sveučilišta Vitolda Velikoga kao i Litvansko društvo za istraživanje religija (*The Lithuanian Society for the Study of Religions*) i ovom su konferencijom potvrdili svrhovitost djelovanja ISORECEA-e na međunarodnoj sceni sociologije religije.

Ružica Čičak-Chand
Zagreb

DOI: 10.5613/rzs.44.3.6

11. međunarodna konferencija ISTR-a »Civil Society and the Citizen«

Münster, 22–25. srpnja 2014.

U Njemačkoj, u Münsteru, od 22. do 25. srpnja 2014. održana je 11. međunarodna konferencija ISTR-a (*International Society for Third-Sector Research*) pod naslovom *Civil Society and the Citizen* (v. <https://istr.site-ym.com/?Muenster>). ISTR je najveća međunarodna organizacija koja se bavi istraživanjima u trećem sektoru.

Pojam treći sektor zasebno uvode Amitai Etzioni i Theodore Levitt početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća, polazeći od tvrdnje o neuspjehu tržišta i neuspjeha (rastuće) socijalne države u osiguranju socijalne zaštite. Pojam sugerira da osim države i privatnog biznisa postoji treće područje koje utječe na razvoj. Riječ je o pojmu izazovnom za konceptualiziranje i postojbe dvojbe oko njegovih granica. ISTR radi na formiranju globalne zajednice posvećene stvaranju i promociji znanja, dijalogu o trećem sektoru i njegovu utjecaju na dobrobit čovječanstva te međunarodnom razvoju.

Konferenciju je ugostilo i organizacijski potpomoglo Sveučilište u Münsteru, a glavna je organizatorica bila Annete Zimmer, profesorica socijalne politike i komparativne politike na tom sveučilištu. U okviru otprilike 150 sesija na konferenciji je sudjelovalo više od 600 osoba iz više od 60 zemalja sa svih